

JYX

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Backman, Jussi

Title: Sana esiintyy lihassa

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © Tekijä, 2022

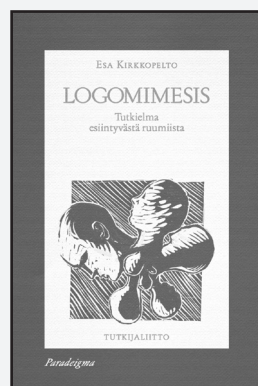
Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Backman, J. (2022). Sana esiintyy lihassa. *Tiede ja edistys*, 47(4), 348-351.
<https://doi.org/10.51809/te.122002>

Sana esiintyy lihassa

Esa Kirkkopello: *Logomimesis: tutkielma esiintyvistä ruumiista*. Tutkijaliitto, Helsinki 2020. 351 s.

Esa Kirkkopellon *Logomimesis: tutkielma esiintyvistä ruumiista* asettaa vastakkain *mimetologian* eli länsimaisen ajatteluperinteen pyrkimykset ottaa *mimēsis*, performatiivinen tai esityksellinen jäljittely ja siihen liittyvät ilmiöt, haltuun käsitteellisten ja teoreettisten diskurssien avulla ja Kirkkopellon uudisterminä lanseeraaman *logomimesiksen*, esityksellisen käytännön, joka ruumiillisin keinoin performatoi diskurssien ja kielen toimintaa ja niiden peruuttamatonta sidosta materiaalisuuteen, ruumiin kielellisyyttä ja kielen ruumiillisuutta. Teoreettisen suurhankkeen lähtökohtana on jälkistrukturalismin ja dekonstruktion, erityisesti Philippe Lacoue-Labarthen, esiin nostama penseys *mimēstia*, jäljittelyä, toisintamista, uusintamista, toiseksi tekeytymistä, sanalla sanoen esittämistä ja esiintymistä kohtaan.

Platonin *Valtiossa* esittämän *mimēsis*-kriittikin perustana on dekonstruktion päämaaleihin kuuluva ideaalisen alkuperän ja viitepisteen metafysiikka: samalla tavoin kuin koko aistimellisen ja materiaalisen todellisuuden todellisuus on vain lainaa, joka perustuu ideaalisten ja muuttumattomien käsitteellisten identiteettien jäljittelyyn (*mimēsis*) ja osallisuuteen (*metheksis*) niistä, ovat materiaaliset ja ruumiilliset esitykset ja representaatiot lainan lainaa, pintavaikutelmiin perustuvia aistimellisiä mukaelmia aistimellisesta. Kaikki jäljittelevä ja esittävä on riippuvaista jäljittelystä ja esitetystä alkuperäisestä.

Jacques Derridan tematisoima platoninen ”logosentrinen” malli kielestä palauttaa kielen ideaalisista merkityksistä muodostuvaan käsitteelliseen *logokseen*, jota puhuttu, äänteellinen kieli palvelee materiaalisena kommunikaation mediumina. Puheen täydellisin muoto on logosentrisessä ajattelutavassa monologi, sielun äänetön, ajatuksellinen yksinpuhelu, jossa puhujan tarkoittama merkitys on kuulijalle eli puhujalle itselleen välittömästi läsnä. Vastaavasti kirjoitus on toisen asteen materiaallinen representaatio kielestä, kuollutta puhetta, jossa puhujasubjekti puhuu poissaolevana, ylittämättömän tulkinnallisen välimatkan päästä, kykenemättä selventämään mitä tekstillään tarkoittaa ja näin hallitsemaan sen merkitystä. Lacoue-Labarthe ja muut Derridan perilliset osoittavat saman mimetologisen hierarkian tekevän työtään filosofian tavassa ajatella esittävää taidetta jäljitelmän jäljitelmänä, jossa alkuperäisen, todellisen merkityksen peruuttamaton poissaolo täytetään esteettisillä, aistimellisilla ja affektiivisilla vaikutuksilla. Aristoteleen *Runousoppi* sinetöi ajatuksen näyttämötaiteesta yhteiskunnallisesti hyödyllisenä viihteenä, joka määrättyjen esteettisten tekniikoiden avulla tähtää affektiiviseen stimulaatioon ja terapeuttiseen ja ”puhdistavaan” emotionaaliseen vaikutukseen.

Tähän ajatusmalliin nojasi myös Augustinuksen ja muiden kristittyjen kirkkoisien syvä vihamielisyys teatteria kohtaan: alun perin pakana-jumaluuksien kultteihin kiinteästi kytkeytynyt, aisteja ja affekteja kiihottanut taidemuoto vain

harhautti huomion jumalallisesta ”arkkiesityksestä”, luomistyön *logoksen* lihaksitulosta Kristuksessa. Täydentävänä sivuhuomiona voidaan todeta, että logomimesikselle onkin löydettävissä myös teologinen tausta. Johanneksen evankeliumin alku, jota myös Paolo Virno analysoi vasta suomennetussa teoksessaan *Kun sana tulee lihaksi* (2003), kuvailee teologisen *logoksen*, jumalallisen sanan, puheen tai järjen, inkarnoitumista, sen lihallistumista Jeesuksen persoonassa. Tässä yhteydessä *logos* viittaa nimenomaisesti maailman luomiseen sisältyvään pelastussuunnitelmaan, joka oli pitkälti jäänyt ihmiskunnalta kätkeyksi tai unohtunut, ja sen välittymiseen ja tiedettäväksi tekemiseen ihmiskunnalle Kristuksessa. Kristus on lihallistunut *logos*, jumalallinen sanoma, ei vain siinä mielessä, että toimittaisi perille jonkin valmiiksi artikuloitun viestin, vaan myös sikäli, että hänen maanpäällinen toimintansa ja lopulta ruumiillinen kärsimyksensä ja kuolemansa havainnollistavat itsessään *logoksen* ja maailman, diskursiivisesti ja kielellisesti jäsentyvän ideaalisen suunnitelman ja materiaallisen todellisuuden välistä yhteenkuuluvuutta, yhteispeliä ja vuorovaikutusta. Teologisesta näkökulmasta lihallinen Kristus-hahmo performoi ruumiillisesti *logoksen* vaikutusta aineellisessa luomakunnassa kaikkein konkreettisimmalla tasolla. Kirkkopeltolaisesta näkökulmasta länsimaisen ajatteluperinteen esikuvallisimpia logomimeetikkoja olisikin Kristus itse.

Kuten Kirkkopelto tuo esille, näyttämötaiteen ja yleisemmin esittävän taiteen esteettis-viihteellinen tulkintakehys on 1900-luvun taide-teoriassa perustavasti rakoillut. Bertolt Brechtin eepinen teatteri pyrki rikkomaan yleisön esteettisen eläytymisen ja emotionaalisen katarsiksen vieraannuttamisefekteillä, joilla synnytetään reflektiivinen ja kriittinen tietoisuus teatterin esittävydestä ja samalla sen heijastelemista yhteiskunnallisista valtasuhteista. Toisaalta dekonstruktion taustalla vaikuttanut Martin Heideggerin myöhäisajattelu nosti esiin platonistisen esteettisen taideparadigman metafysisiä lähtökohtia ja tarjosi vaihtoehtoisen tavan ajatella sitä mitä taide esittää. Taideteos ei Heideggerin *Taideteoksen alkuperän* (1935–36) mukaan

representoi edeltäviä malleja tai asioita, vaan tuo esille tavan, jolla todellisuus todellistuu ”maailman ja maan”, merkityksellisen ja jäsentyneen ilmenemisen ja läpituokemattoman materiaallisuuden yhteispelissä, jossa materiaalisuus ei koskaan jäännöksettä palaudu tai typisty merkityksen antavaan muotoon. Tällaisena kaikki taide on viime kädessä runoutta tai ”sanelua” (*Dichtung*), siis laajassa mielessä kielellistä. Toisin sanoen taide nostaa esiin ja esittää *logoksen* riippuvuuden materiaasta, merkityksellisen ja kielellisesti jäsentyvän ilmenemisen perustavan materiaalisuuden – ideaalisuuden riippuvuuden aistimellisuudesta, ajattelun riippuvuuden konkreettisesta, ”luonnollisesta” kielestä, puheen riippuvuuden kirjoituksesta.

Juuri näitä klassisia metafysisiä hierarkioita nurin kääntäviä ja sekoittavia dekonstruktivisia ydinajatuskulkuja Kirkkopellon logomimesis tapalee. Mimetologisen perinteen yritys vangita *mimēsis* ideaalisen *logoksen* palvelukseen kääntyy logomimeettiseksi yritykseksi esittää *logoksen* riippuvuus *mimēsis*stä, konkreettisesta esiintyvistä ja esittävästä ruumiista, jonka tarjoamaan materiaaliseen alustaan merkitykset voivat kirjautua ja kirjoittautua.

Logomimesis on monella tapaa synteesi Suomen tunnetuimpiin teatterintekijöihin ja teatteriteoreetikoihin lukeutuvan Kirkkopellon teoreettisesta urasta, joka käsittää mm. Sofokles- ja Hölderlin-suomennoksia, Strasbourgissa Lacoue-Labarthen johdolla vuonna 2002 valmistuneen väitöskirjan *Tragédie de la métaphysique: contributions à la théorie de la scène* sekä kahden vuosikymmenen opetus- ja tutkimusuran Taideyliopiston taiteellisen tutkimuksen professorina ja useissa muissa korkeakouluissa. Kuten odottaa sopii, *Logomimesis* valjastaa melko lailla koko 1900-luvun mannermaisen filosofian ja taideteorian käsitteellisen apparaatin palvelemaan kokonaisvaltaista esiintyvän ruumiin poetiikkaa.

Tutkielman peruspontimena on jälkistrukturalistisen ajattelun kantava pyrkimys pois absoluuttisista viitepeisteistä ja keskiöistä, niin muuttumattomista ja ideaalisista olemuksista kuin myös modernista itseriittoisesta subjektista tiedon ja toiminnan kokoavana ja autonomisena

kiinnekohtana. Teoksen fokus on esiintyvässä taiteessa prosessina, joka ei vain representoi valmiita merkityksiä ja toimijoita vaan alinomaan tuottaa ja rakentaa uusia merkitysmailmoja ja niihin sisältyviä subjektipositioita, ja samalla nostaa esiin ja tuo näyttille tämän merkityksen tuottamis- ja rakentumisprosessin itsensä. Logomimeettinen esiintyminen jäljittelee *logosta* itseään, kieltä/diskurssia sen vuorovaikutuksessa ja yhteispelissä materiaalsen todellisuuden kanssa. Kieli jäsentää ja artikuloi ruumiita, ruumiit materiaalisina merkitysijoina mahdollistavat kielen toiminnan dynaamisena erojen järjestelmänä.

Teoreettisen viitekehityksensä usein rihmasto- maisesta tyylistä poiketen *Logomimesis* on rakenteeltaan kantilaisen systemaattinen ja temaattisesti etenevä tutkielma. Kahdesta pääosasta ensimmäinen, ”Näyttämöllisen ruumiin deduktio”, kartoittaa esiintyvän ruumiin yleistä käsitettä. Varsinaisesta näyttämöllä tapahtuvasta kielenkäytöstä, näyttämöllisestä lausumisesta, siirtymään tarkastelemaan esiintyvää ruumista kautta kielellisenä, kielellisesti jäsentyvänä ja ilmaisevana. Tässä esiin piirtyvä esiintyvä ruumis ei ole ruumiinfenomenologian ruumiillistunut ja ruumiillisesti maailmaan suhteutuva subjekti, vaan näyttämökielen elävä, puhuva ja elehtivä materiaallinen alusta.

Huomattavasti laajempi toinen osa, ”Logomimeettiset mietiskelyt”, jäsentee varsinaisen esiintyvän ruumiin poetiikan, sen erilaisten aspektien ja niistä muodostuvien ilmaisumahdollisuuksien analyysin. Mietiskelyjen painopisteinä ovat esiintyvän ruumiin materiaalisuus, esineellisyys, tilallisuus, elellisyys ja monikollisuus. Tässä keskeiseksi muodostuu virtuaalisuuden käsite Gilles Deleuzen täsmentämässä merkityksessä, jonka Deleuze erottaa jyrkästi aristoteelisesta potentiaalisuuden käsitteestä: siinä missä potentia on kyky aktualisoida jokin määrätty ja ennalta lukkoonlyöty mahdollisuus, vaikkapa siemenen sisältyvä potentia kehkeytyä aktuaaliseksi puuksi, virtuaalisuus viittaa materian moninaisuuteen sisältyvään loputtomaan mahdollisuuksien moneuteen. Virtuaalinen ei ole vain potentiaalista vaan täysin todellista, mutta eriytmättömässä muodossa. Esimerkiksi ihmissilmälle

näkyvän valon spektri on virtuaalinen moneus, vivahteiden saumaton jatkumo, josta on mahdollista erilaisin värikäsittein erotella eli aktualisoida loputtoman monta eriytynyttä väriä. Nämä aktualisoituvat kun ne nimetään ja erotellaan käsitteellisesti, mutta ne sisältyvät virtuaalisesti jo spektriin itseensä. Kirkkopelto tarkastelee esiintyvää ruumista vastaavasti eriytmättömänä, virtuaalisena moneutena, josta voi eriytyä lukemattomia erilaisia subjektipositioita, ruumiillisia ilmauksia ja ilmaisukeinoja. Virtuaalisen eriytyminen aktuaalisuuksiksi on luonteeltaan nimenomaan kielellistä – tai tarkkaan ottaen kieli, *logos*, ei ole lopulta muuta kuin virtuaalisen loputonta artikuloitumista ja eriytmistä, yhä uusin tavoin uusissa tilanteissa.

Juuri tätä virtuaalisen aktualisoitumista *logomimesis* esittää, esille nostamisen mielessä, ja näin *logomimesiksen* todellisenä ”aiheena” on koko jälkistrukturalistisen ajattelun kantava ydinteema, eriytmätön materiaalisuus ja sen loputtomasti elävä kielellis-diskursiivinen eriytymisprosessi. Kirkkopelto integroikin esiintyvän ruumiin poetiikkaansa jälkistrukturalismin temaattisen perusrepertuaarin, mukaan lukien psykoanalyttisen viettipohjan tai reaalisuuden teeman Sigmund Freudista Jacques Lacaniin sekä Derridan, Luce Irigarayn ja Judith Butlerin analyysit logosentrismin fallisesta ulottuvuudesta ja Platonin *Timaioksen khōrasta* virtuaalisena, olemuksettomana tilana. Tietyllä tapaa *Logomimesis* tiivistää puhtaimmilleen ajatuksen, josta Alain Badioun mukaan muodostuu koko myöhäismodernin maailman ydinideologiaa, demokraattista materialismia, kannatteleva ontologia: ”On vain ruumiita ja kieliä.”

Esiintyvän ruumiin perusfunktiona on tehdä näyttämöllä näkyväksi koko kielellisen todellisuuden perusdynamikka, alati muuttuvien ja kehkeytyvien kielten kirjoittautuminen eläviin ruumiisiin, jotka kieli kulloinkin eriyttää tilapäisiksi, tilanne- ja kontekstisidonnaisiksi näyttämösubjekteiksi ja näiden merkityksiä tuottaviksi puheiksi ja eleiksi. Kun *Logomimesiksen* viestin kiteyttää näin, alkaa Kirkkopellon huomautus, ettei hänen näkökulmansa ole transsendentaalinen eikä ontologinen vaan peräti anti-ontologi-

nen, tuntua hivenen ongelmalliselta. Eikö tässä kuitenkin tarkastella juuri niitä ”transsendentaalisia” rakenteita, jotka mahdollistavat merkityksen tuottamisen näyttämöllä ja siten mielekkään näyttämöllisen kokemuksen? Eikö tässä piirry esiin nimenomaan näyttämön, esiintyvän ruumiin ja laajemminkin kielen ja ruumiin ”ontologia”, näkemys mielekkään (näyttämö)todellisuuden rakentumisesta ja sitä kannattelevista jäsentymisprosesseista? Ja eikö lopputulemana ole, että transsendentaalifilosofia ja ontologia eivät tässä lähestymistavassa lopulta ole erotettavissa toisistaan vaan yksi ja sama (mitä ne ovat myös käsitehistoriallisesti – ”transsendentaalit” olivat alun perin ”olevan” ja ”ykseyden” kaltaisia todellisuuden kaikkein yleisimpiä määreitä)?

Siihen nähden miten syvällä jälkistrukturalistisen teorian vesissä *Logomimesis* liikkuu, tekijän vankka tausta teatterintekemisen praksiksessa näkyy siinä, että tutkielma ylittää hetkittäin yllättäville konkreettisuuden tasoille, yksinkertaisiin kehollisiin näyttämöharjoitteisiin, jotka havainnollistavat esiintyvän ruumiin virtuaalista monetta ja pyrkivät eriyttämään siitä yksittäisiä aktuaalisia eleitä tai näyttämöllisiä ”objekteja”. Myös esiintyvän ruumiin eleellisyyttä ja elekieleen poetiikkaa käsittelevä luku saavuttaa huomattavan kouriintuntuvuuden asteen. Tämä valaa lukijaan uskon siihen, ettei näyttämötaidetta tässä kovin väkivaltaisesti pakoteta valmiiseen mimetologiseen teoreettiseen kehukseen; logo-

mimesis näyttäytyy nimenomaan vahvasti perusteltuna mahdollisena tulkintana siitä, mistä näyttämöllisessä praksiksessa on lopulta kyse, mitä esiintyvä ruumis näyttämöllä tekee ja mitä sillä tehdään.

Niin arvokas ja kunnianhimoinen kuin *Logomimesis* näyttämötaiteen praktisena teoriana ja teoreettisena praksiksena onkin, on kuitenkin niin ikään selvää, että tässä tehty tutkielman rajuus esiintyvään ruumiiseen on osin veteen piirretty ja tilapäinen. Kuten Kirkkopelto johtopäätöksissään itse myöntää, pohjimmiltaan tässä tapaillaan laajempaa ja yleisempää ruumisajat- telua – itse en epäröi sanoa: ruumiin ontologiaa – joka poikkeaa niin ruumiinfenomenologiasta kuin myös aiemmista jälkistrukturalistisista näkökulmista ruumiiseen, kuten Jean-Luc Nancy *Corpuksesta* (1992). Kenties kyseessä on vain alkusoitto laajemmalle logomimeettiselle ruumisfilosofialle. Oli niin tai näin, on korostettava miten perin juurin harvinaislaatuista on saada tämän mittaluokan teoreettisia avauksia suomen kielellä. *Logomimesis* on elävä todiste siitä että Suomeen 1980- ja 90-luvuilta alkaen aluksi harparoiden rantautunut ”ranskalainen teoria” – jälkistrukturalismi, dekonstruktio ja niiden myöhemmät uusmaterialistiset haastajat – on tullut jäädäkseen ja onnistunut rakentamaan itselleen kestävänsä mutta dynaamisen talon (heideggerilaisen ”olemisen talon” mielessä) suomen kieleen. ■